

Lärorintroduktion till Gräset sjunger av Doris Lessing.

Av Jenny Jägerfeld, 30 juni 2011

Om författaren - kontext

Doris Lessing föddes den 22 oktober 1919 i Kermanshah i Iran som Doris May Tayler. Hennes båda föräldrar var briter, hennes far arbetade som banktjänsteman och hennes mor arbetade som sjuksköterska före äktenskapet. År 1925 flyttade familjen till den brittiska kolonin Sydrhodesia, nuvarande Zimbabwe, eftersom fadern hoppades tjäna pengar på majsodling. Men det blev inte som de hade tänkt sig. I stället fick de stora skulder eftersom priset på majs sjönk. Familjen - i vilken Doris yngre bror Harry också ingick - levde relativt isolerat på farmen. Pappan blev alltmer apatisk medan mamman försökte upprätthålla intrycket av en borgerlig, välbärgad familj.

Lessing har själv sagt att hennes barndom innehöll både glädje och smärta, men att det var en klar övervikt för det senare. Hennes mamma var hela tiden upptagen av att uppfostra en ordentlig flicka och satte upp mycket strikta regler hemma. Några av de få ljusglimtarna var när hon vistades i naturen tillsammans med sin bror.

Föräldrarna sände henne till en katolsk klosterschola där nunnorna satte skräck i flickorna genom att tala om helvetet. Efter detta skickades hon till en flickskola. Lessing vantrivdes hemma, hon vantrivdes i klosterscholan och hon vantrivdes i flickskolan. I protest mot sin mor slutade hon skolan när hon var 13-14 år (det står olika i olika källor) och skaffade sig vartefter på egen hand den kunskap hon önskade. Lessing är alltså autodidakt, det vill säga självlärd och saknar formell utbildning.

När Lessing var femton år flyttade hon hemifrån för att komma ifrån sin mor. Hon tog anställning som barnflicka och studerade med hjälp av sin arbetsgivare litteratur i sociologi och politik och det var också vid den här tidpunkten hon började skriva.

Sitt första äktenskap ingick Lessing 1939, vid nitton års ålder, med Frank Wisdom som blev far till hennes första två barn, John och Jean. Äktenskapet blev inte vad hon hade tänkt sig. Hon lämnade både make och barn 1943 och engagerade sig i en kommunistisk bokklubb som hon blivit medlem i året innan. Hon har senare sagt att hon inte tyckte att hon hade något annat val än att lämna sina barn. ”Det finns inget tråkigare för en intelligent kvinna än att tillbringa oändligt mycket tid med småbarn. Jag upplevde att jag inte var den bästa personen att ta hand om dem och uppfostra dem. Jag hade slutat som alkoholist eller som en frustrerad intellektuell, som min mor.”

I den kommunistiska bokklubben mötte hon den tysk-judiske flyktingen Gottfried Lessing som hon gifte sig med 1945. Med honom fick hon sonen Peter.

1949, när hon var 30-år, lämnade hon Sydrhodesia, där hennes två äldsta barn blev kvar. Med sig till London hade hon den tvååriga Peter och manuskriptet till debutboken Gräset sjunger.

Äktenskapet med Gottfried Lessing sprack samma år. Året därpå, 1950, debuterade hon som romanförfattare. Gräset sjunger fick stor uppmärksamhet när den kom ut.

Lessing var under den här tiden aktiv medlem av kommunistpartiet, feministiskt aktiv och deltog i kampanjer mot atomvapen. Hon övergav dock kommunismen 1956. Samma år förbjöds hon inträde till både Sydafrika och Sydrhodesia för sin kritik mot apartheid. Det sydafrikanska förbudet

hävdes inte förrän 1995 och det var först då Lessing kunde besöka barn och barnbarn i sitt gamla hemland.

Under åren har Doris Lessing skrivit mer än 30 böcker som spänner över många genrer; romaner, noveller, reportage, lyrik och dramatik. Rasproblematik, kvinnlig erotik och politik är ämnen som tas upp i Lessings böcker. Flera av böckerna utspelar sig i Afrika och många är självbiografiskt inspirerade. Doris Lessing har även gett ut en självbiografi i två band. Hennes tredje roman, Den femte sanningen som kom 1962 ledde till hennes stora genombrott och hade stor betydelse för kvinnorörelsen.

Doris Lessing har fått ett flertal erkännanden för sitt författarskap. År 2007 fick hon som den äldsta personen hittills, Nobelpriset i litteratur med motiveringen "den kvinnliga erfarenhetens epiker, som med skepsis, hetta och visionär kraft har tagit en splittrad civilisation till granskning".

Gräset sjunger - Handlingen i korta drag och analys

Doris Lessings debutroman handlar om Mary, en ung kvinna i 1940-talets Sydrhodesia som gifter sig med bonden Dick Turner och flyttar ut till hans farm. Boken börjar med slutet, mordet på Mary och därefter följer en rekapitulation av händelserna som ledde fram till detta.

Innan äktenskapet lever Mary ett bekvämt och trivsamt liv i staden, med ett arbete på kontor, ett stort socialt nätverk och otaliga biobesök. Men efter att ha råkat höra några väninnor tala om henne förändras Mary. En väninna hånar henne för hennes ungdomliga klädstil och påtalar att hon borde gifta sig. Även om en annan väninna försvarar Mary så påverkas hon enormt av det hon hör. Från att ha varit en självsäker och oberoende person blir hon osäker och självmedveten. Hon träffar Dick, gifter sig kort därefter och flyttar ut på landet till hans nedgångna gård.

Dick är en naiv och misslyckad farmare. Inledningsvis verkar det som han är otursförföljd men efter hand visar det sig att han snarare har sig själv att skylla för sina misslyckanden och sin fattigdom. Han påbörjar ständigt hopplösa projekt som han inte avslutar, och odlar många olika grödor istället för att satsa stort på en eller några få. Mary försöker påverka honom att tänka mer rationellt kring farmen, men lyckas inte.

Mary vantrivs på farmen, hon avskyr hettan och hon har svårt att hitta sin plats. När grannarna, det rika lyckade paret Slatter försöker socialisera med Mary kommer hon med genomskinliga undanflykter. Detta ses inte med blida ögon och människorna i bygden börjar tala illa om paret Turner.

På farmen konfronteras hon för första gången med de svarta, infödingarna, som i hennes tidigare liv i stan bara funnits i periferin. Mary besväras inledningsvis av dem, men kommer med tiden att hata dem. Maken Dick betraktar dem mer som ett nödvändigt ont men kan prata och skämta med dem. Han har alltid haft en houseboy som tar hand om hushållet och har nästan åttio mer eller mindre tvångsanställda svarta arbetare på sina marker.

I Marys hat mot de svarta kan man ana många komponenter: självförakt, hat mot sin far och mor, sin bakgrund, mot det liv hon tvingas leva på farmen och inte kan ta sig ur. Allt detta kanaliseras ut i relation till de svarta arbetarna. Mary är bitter och orimligt kritiskt och aggressiv mot de svarta

som arbetar för henne och hon avskedar houseboy på houseboy. Paret får till sist så dåligt rykte att det är omöjligt för dem att få hjälp i hushållet.

När deras sista houseboy Moses kommer är hon inte lika stark längre. Hon har försökt skapa mening i sitt liv i sitt liv på farmen men inte lyckats, och hon har försökt fly från farmen men inte lyckats med det heller. Farmen förfaller allt mer och Mary likaså. Hon försjunkar in i likgiltighet och depression och hon kan tillbringa hela dagar sittandes på soffan. Med tiden blir hon alltmer förvirrad och desorienterad. Moses är inledningsvis artig och trevlig och sköter sina uppgifter väl och Mary har egentligen inget att klaga på. Moses visar en ömsint, omhändertagande sida. När hon inte har ätit ordentligt tar han hand om henne, ger henne te och något att äta, han hjälper henne att vaka över Dick när denne är sjuk och gör mer än vad man egentligen kan förvänta sig av en houseboy. Men detta förskjuter makten dem emellan allt mer och det alltmer oklart vem som är den starkare. Mary är både vansinnigt rädd för Moses och attraherad av honom, något som hon förmodligen inte ens är medveten om. Efter hand ifrågasätter Moses Marys order alltmer och visar att han föraktar Mary, sällan genom det han säger men i sättet han ser på henne. Gränsen mellan dem förflyttas allt mer. Mot slutet hjälper Moses Mary att klä sig och borsta sitt hår, en närhet som i samhället de lever i är ett totalt tabu. När grannen Slatter vid ett sällsynt besök bevittnar hur Moses talar och betar sig mot Mary blir han rasande och skickar iväg Moses. Att en svart person betar sig på detta vis mot en vit är oacceptabelt och visar hur skör maktbalansen egentligen är. För Slatter och de andra i byn är det viktigt att de vita håller en viss stil. När man som Mary, blir för svag hotar det hela samhällsstrukturen. De vita måste hålla en viss stil och klass för att markera sitt avstånd till de svarta ”man får inte sjunka till deras nivå”. Därför måste människorna i samhället stå bakom Dick och Mary fastän ingen av dem egentligen känner dem eller tycker särskilt mycket om dem.

Som läsare känner man sig hela tiden ambivalent i förhållande till Mary. Man känner med henne eftersom det liv hon tvingats in i gör henne djupt olycklig, deprimerad och slutligen sjukligt förvirrad. Men hennes lynniga vredesutbrott och svidande bitterhet gör också att man inte bara kan betrakta henne som ett olyckligt offer. Hon är också en del av systemet, precis som alla andra.

Boken slutar precis där den började, med att Moses mördar Mary. I tidningarna står det att det var för att tillskanska sig värdesaker, men några sådana hade Mary inte. Det är ett slut som förebådats boken igenom och som på något sätt är oundvikligt. Även om orsaken till mordet inte skrivs ut förstår man att det är en omedelbar konsekvens av det rasistiska samhällssystem som boken skildrar.

Teman

Detta är en socialrealistisk roman, och på samma sätt som många andra i samma genre är det inte bara konst för konstens skull, litteratur för litteraturens skull, utan romanen har också ett upplysningssyfte, ett politiskt syfte.

Två genomgående teman är tydliga. De fruktansvärda konsekvenserna av kolonialismen och de fruktansvärda konsekvenserna av patriarkala strukturer. Lessing kritiserar det rasistiska system som fanns i Sydrhodesia där vita såg på och behandlade svarta som lägre stående varelser, men hon

kritiserar även de patriarkala strukturer som innebär att män är överordnade kvinnor. Båda systemen ger upphov till och upprätthåller grava orättvisor.

Mary levde ett bra liv innan hon träffade Dick, hon ville egentligen aldrig gifta sig men tvingas in i äktenskapet av sociala konventioner och traditioner. Hon älskar inte sin man, men hon är inledningsvis glad, eftersom äktenskapet har visat att hon är ”normal” – hon kunde hitta någon att gifta sig med.

Äktenskapet förändrar henne, liksom flytten från staden. Hon kan inte längre hålla fast vid den identitet hon tidigare haft, och hon försöker skapa mening med sitt liv men misslyckas. Det är förmodligen ett av skälen till att hon senare blir psykiskt sjuk.

Men Mary förstår aldrig att de infödda afrikaner som måste arbeta på deras farm också är offer för ett orättvist system, precis som hon själv

Hon behandlar sina houseboys på ett fruktansvärt sätt, och vid ett tillfälle Dick är sjuk och hon själv måste åka ut till fälten för att övervaka arbetarna blir hon så upprörd av något obetydligt att hon piskar en av dem i ansiktet. Denna visar sig senare vara Moses.

Boken låter oss förstå att när föreställningar (om t ex svarta eller kvinnor) blir institutionaliserade så förvanskar de perceptionen hos människor så mycket att till och med offren för dessa (i det här fallet Mary) är kapabla att bli förövre.

I Gräset sjunger får vi se hur skört de vitas övertag över de svarta är. Moses makt i relation till Mary är högst reell. När han mördar henne visar han att han har kontroll över henne, att han kan bestämma över hennes liv.

Språk och teknik

Lessings språk är vackert och suggestivt och svårt att värja sig mot. Innehållet är stundtals deprimerande tungt men boken blir tack vare språket ändå inte svårt att ta sig igenom, sättet hon skriver på gör det lätt att läsa. Språket är på samma gång direkt klart och precist.

Miljöbeskrivningarna är fantastiska och man får tydliga bilder av hur Marys och Dicks farm ser ut även om man aldrig har varit i närheten av Zimbabwe. Ju längre in i berättelsen vi förs desto mer komplex blir den och läsaren får ana vad som händer snarare än att det skrivs rätt ut.

Lessing växlar mellan att beskriva skeendet ur Marys synvinkel och att beskriva det utifrån. Ibland får man även glimtar av hur andra karaktärer tänker och känner. Berättelsens språk avspeglar också Marys alltmer förvirrade tillstånd. På så vis gestaltar Lessing skickligt Marys förvirring snarare än att skriva ”hon blev alltmer förvirrad”.

På samma vis låter hon under nästan hela berättelsen, utom i ett litet stycke på slutet då vi får veta något om Moses tankar, de svarta betraktas ur de vitas perspektiv. På det viset görs de till obegripliga främlingar. På samma gång lata och farliga. Vi får helt enkelt se dem som de vita ser dem.

Frågor att ställa i klassrummet:

1. Varför heter boken som den gör?

2. Hur kan man tänka sig att Doris Lessings eget liv inspirerat till historien?
3. Hur var Mary före hon råkade höra sina vänners konversation om henne och hur förändrade den henne?
4. Hur tror ni att Marys barndom har påverkat henne?
5. Kan man se paralleller mellan de tvingande strukturerna i Marys äktenskap och det samhällssystem hon lever i?
6. Mary gifter sig i någon mån för att motbevisa väninnorna. För att visa att hon är normal, att hon visst är visst en sådan som gifter sig. Finns det fortfarande sådana normer i vårt samhälle? Hur ser man på en man eller kvinna som är t ex 35 år och ogift utan barn? 40 år och i samma situation? 45?
7. Beskriv Dick. Positiva sidor och negativa.
8. Hur ser parets relation ut? Nära? Distanserad?
9. Vad är det som gör att Mary inte socialiserar med de andra i bygden tror ni?
10. Vad är det som gör att hon knappt lämnar huset?
11. Vad får vi egentligen veta om Moses?
12. Varför dödar han Mary?
13. Varför försöker Slatter mörka omständigheterna kring mordet?
14. I motiveringen till Nobelpriset skriver juryn: ” den kvinnliga erfarenhetens epiker”. Många har ställt sig kritiska till denna formulering då man knappast skulle skriva ”den manliga erfarenhetens epiker” i en motivering till en manlig pristagare (mannen betraktas ju ofta som norm, därför tänker man sällan att det finns en typisk manlig erfarenhet, det är bara erfarenhet rätt och slätt). Vad tänker ni om det?
15. Vissa har kritiserat Lessing för att hon lämnade sina två äldsta barn. Hur tror ni att man ser på en kvinna som gör något sådant i jämförelse med en man?

Inspiration: Karta över Zimbabwe:

http://www.worldmapfinder.com/Map_EarthMap.php?ID=/Sv/Africa/Zimbabwe

Att hyra och se: Gräset sjunger filmatiserades 1981 av ett svenskt filmbolag. På engelska hette filmen Killing heat. Finns dock ej på Youtube.

Lyssna på vad Doris Lessing har att säga om Gräset sjunger, radiointervju:

http://www.bbc.co.uk/worldservice/specials/133_wbc_archive_new/page4.shtml

Webbsida om Doris Lessing: <http://dorislessing.org/>

Info om Lessing: http://sv.wikipedia.org/wiki/Doris_Lessing

Lessing reagerar på att hon fått Nobelpriset i litteratur:

<http://www.youtube.com/watch?v=vuBODHFBZ8k>

Lessing talar om historieberättande: <http://www.youtube.com/watch?v=cCCHKXRJdMM>